

Boj Komunistické strany Československa za socialistický stát a právo*

Akademik Vladimír Procházka

Boj Komunistické strany Československa za socialistický stát proběhl ve dvou velkých obdobích. První období by bylo možno nazvat „Komunistická strana v boji proti buržoaznímu státu“ a druhé „Komunistická strana v budování socialistického státu“. Vyčerpat plně toto téma by znamenalo vlastně probrat celé dějiny strany. To ovšem v rámci tohoto výkladu není možné; omezím se proto jen na nejvýznamnější momenty.

První takový moment je dán tím, že komunistická strana, leninská, dělnická a revoluční strana, a to nejen naše, ale každá jiná, zejména ovšem Komunistická strana Sovětského svazu, liší se zásadně od všech politických útvarů, které se do jejího vzniku nazývaly politickými stranami.

V buržoazním řádu jsou politické strany — pokud v jeho rámci nevznikla leninská dělnická strana — politickým výrazem zájmů skupin buržoazie. Jsou tedy zásadně stejné třídní povahy, ať jsou ve vládě nebo v opozici. To platí o kapitalistických státech dodnes, a to jak tam, kde existuje systém více stran — větších, menších, nejmenších — nebo tam, kde je obvyklý systém dvou, nanejvýš tří velkých stran, které se střídají u vlády.

Dnes můžeme na vlastní oči pozorovat, jak malý, téměř mikroskopický rozdíl je ve Spojených státech amerických mezi republikánskou stranou a její vládou a mezi stranou demokratickou a její vládou. Naproti tomu politická strana leninského typu — říkám leninská revoluční dělnická strana, poněvadž zde zahrnuji i její předchůdce, které se vždy „komunistická“ nejmenovaly, např. ruská sociálně demokratická strana dělnická (bolševiků) — je politickým výrazem zájmů celé jedné třídy, dělnické třídy, a je jejím předvojem, avantgardou, i když ještě nemá v dělnické třídě dané země většinu.

Historickým úkolem dělnické třídy jako nejpokrokovější a nejrevolučnější třídy je svrhnout panství buržoazie, ale ne proto, aby je nahradila jiným vykořisťovatelským řádem, nýbrž proto, aby odstranila vykořisťování

* Podstatnou část této stati tvoří úvodní projev na vědecké konferenci k 40. výročí založení KSČ pořádané právníkou fakultou University Karlovy dne 18. 5. 1981.

vůbec a aby zřídila společnost, kde nebude vykořisťování člověka člověkem. To je první moment, který bych chtěl zdůraznit.

Druhý moment vyplývá z rozdílu mezi buržoazními a proletářskými revolucemi. Buržoazie, jak známo, přikročila ke své revoluci, když už se v lůně feudálního řádu vyvinuly kapitalistické výrobní vztahy, takže stačilo, aby buržoazní revoluce smetla politickou a právní nadstavbu feudálního řádu a aby byla vytvořena nová, buržoazní politická a právní nadstavba, odpovídající kapitalistickým výrobním vztahům. Kapitalistické vztahy jak před anglickou buržoazní revolucí, tak před francouzskou už existovaly. Buržoazní politické strany, alespoň v klasických buržoazních revolucích, tj. v anglické a francouzské, nevznikly před revolucí, nýbrž v průběhu buržoazní revoluce. Před 14. červencem 1789 neslyšíme ve Francii o žádné politické straně; strany vznikly až v průběhu revoluce ve formě „klubů“ — i slavný jakobínský klub se vytvořil až v průběhu revoluce.

Proletariát má ve své revoluci úkol o to těžší, že v lůně kapitalistického řádu nevznikají socialistické výrobní vztahy — a ani tam vzniknout nemohou, poněvadž socialistické výrobní vztahy jsou založeny na společenském vlastnictví výrobních prostředků. Proletářská revoluce se připravuje v nitru kapitalistické společnosti, především v ekonomické bázi společnosti, jako výraz rozporu mezi společenským charakterem výroby a individuálním присvojováním jejích výrobků. Proto je průběh proletářské revoluce zásadně odlišný od průběhu revoluce buržoazní, jak již to geniálně vystihl Marx a Engels r. 1847 ve svém Komunistickém manifestu:

„... prvním krokem v dělnické revoluci je pozvednutí proletariátu na panující třídu, vydobytí demokracie. Proletariát využije svého politického panství k tomu, aby postupně vyrval buržoazii veškerý kapitál, soustředil všechny výrobní nástroje v rukou státu, tj. proletariátu, zorganizovaného v panující třídu, a co nejrychleji rozmnožil masu výrobních sil.“

Tedy zde je postup opačný: proletariát napřed dobude politického panství.

Je charakteristické a pro další vývoj socialistického státu velmi důležité, že Marx a Engels, již tehdy, před více než sto lety, kladli rovnítko mezi slova „politické panství“ a „vydobytí demokracie“.

Proletariát nejprve dobude politického panství, zřídí demokracii (nikoli formální, nýbrž *faktickou* demokracii) a pak provede postupnou socializaci výrobních prostředků; na základě toho současně buduje nový společenský řád.

To bylo napsáno r. 1847, a je úžasné, jak se tato slova doslovně splnila — byli jsme sami svědky toho, jak se tento program uskutečnil, a jak dokonale byl uveden nebo je uváděn ve skutečnost v Sovětském svazu, v celém socialistickém táboře, i u nás.

Z tohoto rozdílu mezi revolucemi vyplývá dále rozdíl ve vzniku politické

strany proletariátu, i v jejím dalším vývoji. Na rozdíl od buržoazních politických stran politická strana proletariátu vzniká již *před* proletářskou revolucí, a to v klasických případech, ve starých evropských průmyslových zemích, dokonce hodně dlouho před proletářskou revolucí. Dnes je to sice trochu modifikováno právě tím, že už existuje socialistický tábor, ale tak tomu bylo ve všech „klasických“ případech.

Důležitost toho vysvitne, promyslíme-li dobře klasické vymezení státu, které podali Marx a Engels také již v „Komunistickém manifestu“ a které později tak významně zdůraznil Lenin ve svém „Státu a revoluci“:

„Stát (rozuměj: socialistický stát), tj. proletariát zorganizovaný ve vládnoucí třídu.“

Vycházíme-li z tohoto pojetí, že socialistický stát je „proletariát zorganizovaný ve vládnoucí třídu“ a v dalším vývoji pak „politickou organizací pracujících v čele s dělnickou třídou“, snadno pochopíme, že tato politická organizace, která se pak proměnila ve stát, nemohla vzniknout teprve ve chvíli proletářské revoluce, nýbrž že se musila připravovat již v lůně buržoazní společnosti, a to nejprve tím, že se proletariát zorganizoval v třídu na základě svých hospodářských zájmů, potom politicky (v revoluční dělnickou stranu leninského typu), a nakonec — ve vítězné proletářské revoluci — ve stát kvalitativně nového typu.

I tento moment předpověděl geniálně Marx již v roce 1871 (ve svém dopise B. Boltovi), když napsal:

„... Politické hnutí dělnické třídy má přirozeně jako konečný účel dobytí politické moci pro sebe, a k tomu je přirozeně nutná do určité míry vyvinutá předběžná organizace dělnické třídy, která sama vyrůstá z jejích hospodářských bojů.“

Z této úvahy vyplývají další důsledky.

Především, je-li komunistická strana předvojem dělnické třídy, je zcela přirozené a přímo dějinnou nutností, že po vydobytí moci proletariátem se komunistická strana stává vedoucí silou ve společnosti pracujících i v socialistickém státě, jak jsme napsali v článku 4 nové ústavy Československé socialistické republiky.

A za druhé, poněvadž ve vývoji dělnického hnutí, jak před proletářskou revolucí, tak i po ní, je nutno, aby proletariát získal na svou stranu i ostatní pracující, vyplývá odtud důležitost otázky spojenců dělnické třídy v revoluci i za budování socialismu.

Když se začal proletariát v různých zemích organizovat jako revoluční třída v čele s revolučními dělnickými stranami — a tento vývoj spadá do značné míry již do imperialistického stadia kapitalismu —, buržoazie těchto zemí začala vědomě nebo instinktivně pociťovat nebezpečí proletářské revoluce. Bojovala proti němu nejen perzekucí dělnického hnutí a na druhé straně jistými ústupky, jak to dělal ve vilémovském Německu Bismarck, ale také i tím, že se snažila ovlivnit dělnické hnutí zevnitř, ideo-

logicky. Přitom jí pomáhalo, že ve vyvinutých kapitalistických zemích mohla buržoazie poskytnout nejkvalifikovanějším dělníkům jisté materiální výhody, vyplývající z vykořisťování koloniálních národů, jak tomu bylo zejména v Anglii. To je původ revizionistických tendencí, které vznikly do dělnického hnutí a začaly převládat ve vedení dělnických stran od konce 19. století a které pak vedly k jejich selhání ve chvíli výbuchu první světové války s jedinou vlastně výjimkou ruské bolševické strany, která byla již předtím očištěna od revizionismu a oportunistu Leninem. Zde vykonali pro buržoazii důležitou práci ideologové z řad maloměšťácké buržoazie, jimž se tehdy velmi příznačně říkalo „katedroví socialisté“, jako byl u nás např. T. G. Masaryk.

Do Velké říjnové socialistické revoluce byl tedy typický průběh dělnického hnutí takový, že nejprve vznikaly dělnické strany revolučního charakteru, ale spíše ještě revoluční jen spontánně, instinktivně, a ne dost konsolidované ideologicky. V období nastupujícího imperialismu pak převládli ve většině těchto stran — kromě ruské bolševické strany — revizionismus a oportunismus. Teprve pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce a Leninova očištění marxismu začala se v lůně dělnických stran vytvářet levá, revoluční křídla, která se brzo po první světové válce vyvinula v komunistické strany již leninského typu. Je třeba si připomenout, že je to zjev všesvětový; v nynější době, kdy slavíme 40. výročí založení KSČ, slaví obdobné výročí v téže době — některé o něco dříve, některé o něco později — většinou také ostatní komunistické strany světa kromě sovětské, která byla ovšem první, o nějakých dvacet let napřed.

Shrnuji tento oddíl svého výkladu. Povahou komunistické strany jako předvoje revoluční dělnické třídy je dáno také její stanovisko ke státu a právu, a to jak ke státu a právu buržoaznímu, tak ke státu a právu socialistickému. Proti buržoaznímu státu bojuje dělnická třída pod vedením komunistické strany s cílem zničit jej, rozmetat jeho buržoazní státní aparát, a to i buržoazně *demokratický* státní aparát. V socialistickém státě, který ve svém vývoji splývá postupně s celou společností pracujících, je komunistická strana vedoucí silou ve společnosti i ve státě. A tím je dána základní linie politiky komunistické strany v obou obdobích, která jsem vytkl výše: jako předvoj proletariátu je komunistická strana vedoucí silou jak v boji, tak ve vítězné revoluci, tak konečně i v budování nového řádu.

•

První období je u nás obdobím buržoazní Československé republiky. Především jsou tu léta 1918—1921, tedy etapa do vzniku KSČ. Je to etapa charakterizovaná bojem o třídní povahu nového státu. Je velmi zajímavá a myslím, že není po všech stránkách u nás ještě dostatečně prostudována.

Velká říjnová socialistická revoluce postavila uprostřed první světové

války před proletariát celého světa otázku moci, otázku diktatury proletariátu, jednu ze základních otázek vůbec. O tuto otázku šlo tehdy ve všech státech a také ovšem u nás. V tomto období náš pracující lid pod dojmem válečných hrůz a Říjnové revoluce spontánně směřoval ke zřízení nového státu, který by odpovídal sovětskému vzoru. Tyto naděje byly vyjádřeny také v obojích volbách, které se konaly roku 1919 a 1920, kdy československá sociální demokracie, tehdy ještě jednotná strana dělnická, dostala tolik hlasů, že byla v naprosté převaze. Jako v sousedním Německu, kde byla v roce 1919 u moci „vláda lidových komisařů“, jak si sama říkala, ale složená jen z oportunistických a centristických sociálních demokratů, bez účasti komunistů, tak také naše čs. sociální demokracie měla tehdy takovou převahu, že měla, abych tak řekl, otázku moci ve svých rukou. Ale zde se projevily důsledky jejího předchozího vývoje k oportunismu: nebylo revolučního vedení. A právě toto období ukázalo jasně, že k úspěšnému provedení proletářské revoluce je třeba revoluční strany jako předvoje a vůdčí síly.

Náš pracující lid se sice spontánně, avšak ne dosti jasně snažil o zřízení socialistické republiky, z druhé strany však podléhal v té době do značné míry vlivu osvobozenécké legendy; zejména působila tehdy ještě aureola tehdejšího presidenta T. G. Masaryka. Zmatek názorů byl takový, že na některých místech volili pracující dělnické rady s odůvodněním, že si toho přeje „sám pan president“, tj. Masaryk.

Dějiny naší strany nemohu zde probírat podrobně. Už před ukončením první světové války bylo tu několik směrů, tak „Červen“ S. K. Neumanna, pak v roce 1919 vzniklo Marxistické sdružení, pak formální ustavení levice sociální demokracie — rozkol v této na naše poměry obrovské straně — a konečně prosinec 1920, který přinesl rozhodnutí o dalším vývoji na mnoho let, rozhodnutí, kterého bylo dosaženo pomocí policie, četnictva, vojska a krvavého boje za spolupráce oportunistických vůdců s buržoazií a s další velmi důležitou podporou, totiž s podporou masarykovské ideologie.

Lze říci, že otázky státu a práva se na konci první světové války a v prvních letech po ní řešily přímo na vojenských frontách, pak na ulicích, v demonstracích a ve srážkách s policií a vojskem. Tehdy náš pracující lid poznal přímo na své kůži, co znamená i „nejdemokratičtější“ buržoazní demokracie.

Je významné, že se tento skutečný boj o moc, o otázky státu a práva, odehrával mimo oficiální parlamentní jednání. Ústava buržoazní republiky byla koncem února 1920, jak známo, schválena po krátké, třídení diskusi, tedy ještě v době, kdy otázka moci nebyla definitivně rozhodnuta. Ale byla schválena bez jakéhokoli zájmu široké veřejnosti a zejména bez zájmu pracujících. Totéž platí o prvním republikánském zákonodárství. Pracující

neměli tehdy dost jasnou představu o těchto otázkách, poněvadž nebyl ještě u nás znám leninismus, a nevědělo se, co znamenají otázky moci, diktatury proletariátu a jak se promítají do denních problémů státu a práva.

Je charakteristické, že zákonodárství první republiky přímo navazovalo na zákony rakousko-uherské monarchie a v podstatě si je ponechalo. Československý národní výbor svým prvním zákonem — to je ten famosní „první“ zákon z 28. října 1918, který však kupodivu má ve Sbírce zákonů a nařízení číslo 11 — přejal vlastně všechno rakousko-uherské zákonodárství a monarchistickou administrativu. To vše se ovšem dalo bez pracujícího lidu a mimo něj. Lid tehdy demonstroval na ulicích; zákony se dělaly v parlamentě, v čachrech mezi buržoazií a oportunisty.

Události v prosinci 1920 znamenaly v té chvíli nesporně porážku revolučního dělnického hnutí, ale tato porážka měla hluboké a závažné důsledky, a to v další perspektivě také *příznivé* důsledky, jejichž dalekosáhlé působení pocítujeme ještě dnes. Neboť teprve v průběhu tohoto boje a po něm se slily všechny ty dřívější potůčky a potoky v jeden veliký proud, v nový, u nás dosud nevídaný politický útvar — Komunistickou stranu Československa.

Založení Komunistické strany Československa je velkým mezníkem v historii našeho dělnického hnutí i v historii obou našich národů. Byla to strana, která se hlásila ke Komunistické internacionále — jako již předtím levice sociální demokracie — strana již leninského typu, ale leninská s jistým omezením: teprve „*potencionálně* leninského typu“. Z bývalé velké jednotné sociální demokracie přešlo totiž skoro 80 % členů do komunistické strany. Mezi členy, a zejména mezi aktivními funkcionáři nové strany, převažovali zpočátku dlouholetí příslušníci bývalé sociální demokracie, což bylo jen přirozené. To mělo ovšem za následek, že v této nové straně zůstalo mnoho sociálně demokratických přežitků jak v ideologii, tak v praxi.

Na druhé straně bylo ovšem velkou výhodou, že Komunistická strana Československa byla od začátku *masovou stranou*, která i později, v době perzekucí, měla vždy okolo 100 000 registrovaných členů. Proto také nebylo u nás — podle mého názoru — rozšířeno tolik sektářství a ultralevých úchylek jako v některých jiných komunistických stranách, které zůstaly úzkými, málo početnými organizacemi; zato bylo u nás daleko větší nebezpečí pravých úchylek.

Komunistická strana jakožto sekce Komunistické internacionály vypořádávala buržoaznímu státu zásadní boj. Opět nelze zde sledovat dopodrobna všechnu bohatou historii strany — mohu vytknout jen některé momenty.

•

Je známo, že v období buržoazní republiky prošla naše strana dvěma vnitrostranickými krizemi. Obě tyto krize se také do značné a snad do přední míry týkaly otázek státu, tehdy ještě buržoazního státu.

První krize se odehrála v letech 1924—1925 a byla ještě hodně ve spojitosti se sociálně demokratickými pozůstatky v Komunistické straně Československa. Do dějin strany se dostala pod názvem „bubnikiáda“. Tehdejší vládní koalici buržoazních a socialistických stran, která se utvořila po porážce dělnického revolučního hnutí v prosinci 1920, byla velmi nepřijemná nová, masová komunistická strana. Vadila jí také u západních imperialistických mocností, se kterými spjala svou politiku, u Francie a Anglie. Proto se buržoazie, za pomoci oportunistů, kromě obvyklých perzekučních opatření pokusila také rozvrátit stranu zevnitř. Nástrojem se stal tehdy poslanec Bubník, který přitom byl podporován — jak jsme už tehdy o tom dobře věděli — přímo z Hradu finančně. Když byl v únoru 1925 pro frakční činnost ze strany vyloučen, pokusil se založit novou, jakousi „národní“ komunistickou stranu — zde je vidět, jak se některé věci v historii opakují — a v parlamentních volbách 15. listopadu 1925 postavil snad v celé republice vlastní kandidátky; jeho program směřoval fakticky k tomu, aby komunistická strana byla převedena z revoluční linie na linii pouhé opozice, což v podstatě znamenalo uznání buržoazního státu.

Je příznačné pro dobré jádro naší strany, že přes všechny silné sociálně demokratické pozůstatky, přesto, že zde byl pořád ještě vliv osvobozené legendy, Bubník byl ve volbách naprosto rozdrčen. Dostal v celé republice jen asi 18 000 hlasů, kdežto KSČ dostala hlasů skoro milion, 934 tisíc. To byla zdrcující porážka hradní politiky, to byla předzvěst jejích dalších porážek, které vedly až k Mnichovu, ačkoli se nám to tehdy jasně nejevilo. Tehdy to vypadalo tak, že komunistická strana je v obraně a že vítězí Hrad a buržoazie.

Tato krize byla překonána poměrně brzo.

Za Jílkova vedení, které se dostalo do čela strany brzo potom, došlo zase naopak k ultralevým a sektářským úchylkám, které se však nakonec projevily jako oportunistická pasivita. Dokladem toho byl např. neúspěch Rudého dne r. 1928. To vedlo k *druhé vnitrostranické krizi*, která byla opět překonána s pomocí KI a ukončena na V. sjezdu KSČ, kde bylo zvoleno nové, bolševické vedení v čele s Klementem Gottwaldem. Opět byla jednou z ústředních otázek tohoto sjezdu otázka státu, ale tentokrát ze značně jiného hlediska. V politických tezích V. sjezdu o situaci a úkolech strany byla znovu postavena a vyjasněna otázka povahy buržoazního čs. státu. Příslušné pasáže znějí:

„13. Československo je částí imperialistického systému, je samo imperialistickým státem. Názor, že Československo je kolonií velkých imperialistických států, je naprosto falešný a vede k úplně nesprávným a kontrarevolučním závěrům...

14. Československý imperialismus je na jedné straně ovlivňován velkými imperialistickými státy, především Anglií, Francií; na druhé straně se Československo snaží uplatnit své imperialistické tendence na malé státy střední Evropy...

15. Nejvýrazněji se projevuje československý imperialismus ve vzrůstající útočnosti proti Sovětskému svazu. Základní linií čs. zahraniční politiky je linie protisovětská..."

To zůstalo v platnosti vlastně až do mnichovské katastrofy. Je však nutné, abychom tezi V. sjezdu o imperialistické povaze československého buržoazního státu brali vždy vcelku, neboť má dva aspekty, které tvoří jednotu. Na jedné straně se v ní uvádí, že Československo je samo imperialistickým státem, na druhé straně pak, že je součástí celého imperialistického bloku a podřízeno vlivu především Anglie a Francie. Zdůrazňují to proto, že s tyto teze často nepatřičně zjednodušují a uvádí se z nich jen první věta: „Československo je imperialistickým státem“. Tím se z hluboké analýzy stává fráze.

V této souvislosti je třeba si znovu dobře pročíst Leninovu knihu o imperialismu, uvědomit si, jak Lenin pečlivě rozděljuje imperialistické státy na tři skupiny (tehdy ovšem ještě šlo o Rakousko-Uhersko). Je třeba si přečíst, jak Lenin precizuje pozici poměrně malého státu jako je Portugalsko, jež je dodnes koloniální mocností, imperialistickým státem, ale ve vleku Anglie.

Úspěšné překonání této druhé krize mělo pro celý další průběh vývoje strany i pro historii našich národů ohromný význam. Díky jemu našla strana v následujících obdobích, zejména od Hitlerova nástupu moci v Německu, správnou cestu v neobyčejně složitých situacích mezinárodních i vnitropolitických. Nejprve tu bylo období — asi od r. 1929 do r. 1934 až 1935, kdy se čs. buržoazie dala na dráhu soustavné fašizace, s čímž byla ovšem spojena zostřená perzekuce strany a dělnického hnutí vůbec. Později zase, po uzavření smlouvy se Sovětským svazem v r. 1935, nastalo období zdánlivě protichůdné. Zdánlivě, protože ve skutečnosti se tím nezměnila ani třídní povaha státu, ani reakční ráz zásadní politiky vedoucích kruhů buržoazie. Ale bylo to období, ve kterém došlo k jistému uvolnění perzekuce a kdy se pod dojmem fašistického nebezpečí v sousedním Německu začala tvořit lidová fronta. Vyjasnění o povaze čs. buržoazního státu, které přinesl V. sjezd, bylo nepostradatelným předpokladem správného řešení politických otázek jak v období fašizace, tak v období tvořící se lidové fronty. Strana tu měla velmi těžkou úlohu: v jednom období se musela energicky bránit fašizaci ve vlastní zemi, a hned v následujícím období — po uzavření smlouvy se SSSR — zase velmi obezřetně manévrovat, aby přispěla k obraně proti fašistickému nebezpečí, ale aby zároveň vedla dále zásadní boj proti buržoazii a oportunistům, kteří se vydávali za „obránce demokracie“ proti Hitlerovi.

Přitom je třeba zdůraznit, že naše strana zůstala jak v době perzekuce, tak i nadále masovou stranou, jak o tom svědčí výsledek parlamentních

voleb v r. 1935 — posledních parlamentních voleb před druhou světovou válkou — kdy KSČ dostala 850 000 hlasů. A touto masovou stranou zůstala naše strana dodnes.

Důsledkem této správné politiky v době od V. sjezdu strany bylo, že se komunistická strana dostávala postupně do čela všeho pracujícího lidu a možno říci, do čela národa vůbec, a to již *před* druhou světovou válkou. To se projevilo názorně již roku 1938, kdy komunistická strana jediná bojovala důsledně proti mnichovské kapitulaci a za realizaci spojení se SSSR proti agresi hitlerovského Německa, a kdy se za ni postavil prakticky všechen náš lid. Tato její role se uplatnila ještě dále a ještě hlouběji v době okupace a byla také hlavní příčinou vítězství KSČ po osvobození. Je proto třeba konstatovat, že vedoucí role naší strany, která je dnes zakotvena v nové, socialistické ústavě, není něčím zvnějška nadiktovaným, nýbrž že je docela přirozeným výsledkem jednak obecně vzniku a vývoje revolučních dělnických stran, jednak speciálně u nás vedoucí role, kterou KSČ fakticky měla již v poslední době před pádem buržoazní republiky.

•
K druhému velkému období dějin naší strany — KSČ v budování socialismu v Československu — je opět nutno omezit se jenom na nejhlavnější momenty. Osvobození Sovětskou armádou, jímž bylo umožněno vítězství naší národní a demokratické revoluce v květnu 1945, vedlo k obnovení československého státu, avšak nyní nikoli již jako státu buržoazního, nýbrž jako lidově demokratické republiky. Hlavní podíl na tom má jednak náš pracující lid, který učinil dostatečné zkušenosti s buržoazní demokracií, zejména za hospodářské krize třicátých let a za mnichovské kapitulace, a byl naprosto odhodlán nevrátit se k předmnichovským poměrům, jednak ovšem revoluční vedení vyjadřované vedoucí úlohou KSČ.

V této epoše — od osvobození Sovětskou armádou — můžeme opět rozoznat dvě dosti odlišná období: do února 1948 a po něm.

O povaze prvního období se dosti dlouho v naší i ostatní socialistické literatuře vedl spor, který byl u nás v podstatě vyřešen tezemi KSČ k 10. výročí osvobození v r. 1955, který však dosud není teoreticky dostatečně propracován.

Celkem nesporné je, že toto období znamená opět boj o definitivní charakter osvobozeného státu, o jeho zásadní orientaci. Je to tedy jakási obdoba let 1918—1920, ale s opačným předznamenáním.

Tehdy byl východiskem a základnou tohoto boje nově vzniklý *buržoazní* stát; proletariát se teprve probojoval k poznání, že i nejdemokratičtější buržoazní republika je diktaturou buržoazie. A zejména: tehdy ještě nebylo revolučního vedení!

Nyní, po roce 1945, tu revoluční vedení bylo — a jaké! Byla tu masová revoluční strana leninského typu, zocelená v boji za buržoazní republiky a zejména za nacistické okupace, která získala ohromné zkušenosti nejen z vlastního boje, ale také z vývoje Sovětského svazu a z bojů ostatních komunistických stran. Východiskem i základnou tohoto boje nebyl již buržoazní stát, nýbrž stát v podstatě jiného, protichůdného typu: lidová demokracie. Proto také skončil boj vítězstvím dělnické třídy. Lze plným právem říci, že Vítězný únor 1948 je odčiněním porážky dělnické třídy v r. 1920. Zásadní zvrat byl u nás proveden již roku 1945; nešlo tu o nějakou buržoazně demokratickou revoluci — dokonce ještě snad o revoluci protifeudální; roku 1945 vznikl u nás stát protichůdného typu státu buržoaznímu. Pro charakter tohoto období bych považoval za důležitá a rozhodující např. autoritativní slova Klementa Gottwalda v jeho projevu na prvním zasedání ÚV KSČ po únoru 1948, pronesená dne 17. listopadu 1958. Soudruh Gottwald tehdy jasně konstatoval, že „období od května 1945 do února 1948 bylo nezbytně nutné“ — a prohlásil:

„Před únorem byla ještě možná restaurace kapitalistických a předmnichovských poměrů u nás vnitřními silami reakce ... po únoru je již jediná možnost restaurace kapitalismu a restaurace předmnichovských poměrů u nás, a to silami reakce zvenčí, a to ne jakýmkoli silami, ne rozhlasem a špióny, nýbrž válkou.“

Soudruh Gottwald tehdy dále řekl, že válka je sice nepravděpodobná, ale dodal:

„... a kdyby snad někdy taková válka přece jen byla, nepochybuji, že Československo nebude na straně těch, kteří prohrávají, nýbrž bude na straně těch, kteří vyhrávají.“

Nedávno — na případě Kuby — jsme se přesvědčili o tom, jak dopadne jenom takový „menší“ pokus o ozbrojenou intervenci proti opravdu lidovému režimu.

Uvedená slova Kl. Gottwalda jsou vzhledem k celému dalšímu vývoji přímo prorocká; osvětlují také charakter třídní povahy našeho státu v tomto prvním období po osvobození. Je jasné, že otázka moci byla *definitivně* rozřešena až v únoru 1948, ale vzpomeňme si, že ani v Sovětském svazu nebyla otázka moci definitivně rozřešena hned v den 7. listopadu 1917.

Pokud jde o otázky státu a práva, byla tato první etapa ještě opravdu bojem antagonistických třídních sil, i když šlo v podstatě o stát již protichůdného typu státu buržoaznímu — byla bojem pracujícího lidu, vedeného KSČ, s vnitřní reakcí, podporovanou z imperialistického zahraničí.

V této první etapě po osvobození — v etapě, kdy proletariát podle uvedených již slov Komunistického manifestu „vydobył demokracii“ (u nás „lidovou demokracii“) — šlo především o řadu opatření, jimiž měl být — zase podle slov Komunistického manifestu — buržoazii postupně vyrván veškerý kapitál. Jinak řečeno, šlo především o řadu opatření, jimiž

měly být buržoazii vyrvány alespoň nejdůležitější klíčové pozice. Jak doslovně se tu splnila slova napsaná před více než sto lety!

Již také proto je toto první období neobyčejně důležité: nacházíme v něm řadu důvodů pro socialistický charakter již tehdejšího lidově demokratického státu. Neobyčejně příznačné jsou zejména znárodňovací dekrety z října 1945, které tehdejší prezident dr. Beneš podepsal jen skutečně s největším odporem; byl si totiž jako buržoa dobře vědom jejich zásadního významu pro třídní povahu našeho státu. To také znamená, že u nás začala národní a demokratická revoluce velmi brzo — vlastně hned po osvobození — přerůstat v revoluci socialistickou.

Ústředním problémem — i když ne nejdůležitějším, protože nejdůležitějším problémem je vždycky otázka, na které straně jsou lidové masy a zda jsou aktivní či nikoliv — byla otázka nové ústavy. Zde došlo opravdu k boji, především k boji v Národním shromáždění, v jeho výborech a subkomisích, které zasedaly skoro denně, kde proti nám, proti malé skupině právníků - komunistů, sedělo 30 buržoazních expertů, universitních profesorů práva. Do r. 1948 totiž pražská právnická fakulta, a také fakulty brněnská a bratislavská, byly baštami reakce, a podobně i ministerstvo spravedlnosti. Celá tehdejší právní věda byla mimo náš dosah; komunisté neměli v tehdejší právní vědě skoro žádné pozice. Přesto se i na tomto poli vedl zásadní, teoretický, i praktický boj.

A otázka nové ústavy — nazvaná později Ústavou 9. května — byla také rozřešena bojem, ovšem nikoli bojem v parlamentě, ale vystoupením lidu ve dnech 20. až 25. února, vystoupením, které rozdrtilo pokus naší i zahraniční reakce o puč, o zvrát vývoje zpět, ke kapitalismu.

V roce 1946, kdy se začalo pracovat na lidově demokratické ústavě, byl to pro nás značně obtížný problém. Pro řešení otázek souvisících s její koncepcí nebyly tehdy vlastně žádné zkušenosti. Byla tu ovšem sovětská ústava z roku 1936. Avšak Sovětský svaz měl za sebou již 30 let své existence a byl na daleko vyšším stupni vývoje, vybudoval již socialismus. Nebylo proto dobře možné, abychom sovětskou ústavu prostě opisovali. Ostatní země lidové demokracie byly tehdy v obdobné situaci jako my a také ještě neměly své ústavy — s jedinou výjimkou: ústavy, která byla počátkem roku 1946 uzákoněna v Jugoslávii.

Řešili jsme tento problém tehdy na základě dvou dokumentů naší nové státnosti, jež oba byly napsány a schváleny Národní frontou přímo z podnětu komunistické strany a Kl. Gottwalda. Mám na mysli především Košický vládní program z 5. dubna 1945, který v první části přímo žádal svolání Ústavodárného národního shromáždění k uzákonění nové ústavy, a který obsahoval důležité pasáže, které pak přešly do ústavy, tj. pasáže o národních výborech a o poměru Čechů a Slováků. Méně již — poněvadž v té

době to nebylo jinak možné — se tam mluvilo o národním hospodářství; program se omezil na postulát o povšechném vedení veškerého národního hospodářství státem.

Daleko obsažnější byl však v tomto směru Budovatelský program, který na návrh strany a Kl. Gottwalda přijala jednomyslně Národní fronta, a potom (8. července 1946) také jednomyslně Ústavodárné národní shromáždění.

Tento program se v našich výkladech o vývoji našeho státu a práva poněkud bagatelizuje. Není to správné už proto, poněvadž právě on obsahoval velmi podrobné partie hospodářské, daleko podrobnější než v Košickém programu, zejména velmi podrobný návrh dvouletého plánu a dalšího zvýšení životní úrovně, což vše přece bylo velmi závažné. První část tohoto programu se pak týkala nové ústavy; měla sice jen dvě tiskové stránky, ale zato vyčerpala v pregnantní formě všechny příslušné otázky.

Hlavní dvě zásady, které vyhlásil Budovatelský program, byly tyto: nová ústava měla navázat na vše, co bylo v první ústavě, tj. v ústavě z r. 1920, opravdu demokratické; *především* však měla právně zakotvit všechny vymoženosti, kterých si dobyl náš pracující lid ve své národní a demokratické revoluci a v průběhu prvních let budování lidově demokratické republiky.

Podle pokynů komunistické strany šlo hlavně o to, abychom správně zachytili stav, k němuž jsme v té době dospěli, neboť Kl. Gottwald vždy zdůrazňoval: „Nepředbíhat, nepřeskakovat etapy!“

Ale současně jsme museli vyjádřit také hlavní perspektivu budoucího vývoje, protože stav, k němuž jsme tehdy (v roce 1946) dospěli, nám zejména v ekonomickém ohledu naprosto nestačil. Proto jsme tuto perspektivu vyjádřili tehdy úvodní deklarací v tom směru, že lidová demokracie je pro nás cestou, po které chceme dospět k socialismu. Bylo ovšem současně třeba formulovat jednotlivá ustanovení ústavy tak, aby tento vývoj nebyl jimi brzděn.

Po Vítězném únoru dal Kl. Gottwald jménem strany ústavní komisi KSČ pokyn, aby návrh ústavy, jak se vytvořil v onom boji — v ostrém ideovém zápasu skoro dvou let, v boji jednak s reakcí v politických stranách vůbec, ale také v boji s těmi 30 buržoazními experty, universitními profesory práva — nebyl stornován; poněvadž byl odvozen z Košického a Budovatelského programu, měl být jen zbaven některých nedůsledností, které se do něho dostaly v onom boji, ale jinak ve své podstatě zachován. A to se také stalo, a tak povstala lidově demokratická Ústava 9. května.

Jak vidno, naše strana postupovala v této věci tak, že se nesnažila přenést k nám — abych tak řekl: „opsat“ — ústavu SSSR z r. 1936, která byla ústavou již vítězného socialismu, v době, kdy u nás bylo budování socia-

lismu teprve v začátcích. To bylo velkou zásluhou naší strany, která vždy postupovala podle zásady: „nepřeskakovat nutné etapy vývoje!“ A s tím také úzce souvisí poznatek, že období od osvobození do Vítězného února bylo naprosto nezbytné.

Politika, která vedla k výsledkům, jejichž plody nyní sklízíme, měla tedy plný úspěch. V úvodu k nové, socialistické ústavě najdeme napsáno: „Lidová demokracie se jako pokojná cesta k socialismu plně osvědčila, dovedla nás k jeho vítězství.“

Ústava 9. května byla tím ovšem překonána. Ale jak? Tím nejkrásnějším způsobem, totiž tím, že se splnila na sto procent, a to i ve své programové části. Ústava 9. května nám vytýčila jako cíl dospět k socialismu; naše vlast k socialismu skutečně dospěla!

•
Další období, od Vítězného února do dnešní doby, není už vlastně obsaženo v daném tématu, protože zde už nelze mluvit o *boji* ve smyslu zápasu antagonistických tříd; zde šlo už hlavně o diskusi, o výměnu názorů, uvnitř jednoho stejného myšlenkového okruhu, anebo o nápravu nedostatků, k nimž v jisté etapě docházelo zejména v důsledku kultu osobnosti. Jinak řečeno: v období od Vítězného února se vývoj — faktický i ideový vývoj — dál na podkladě téhož třídního hlediska a téže společenskohospodářské situace.

V období od r. 1948 můžeme — aspoň pro obor státu a práva, ačkoli trochu schematicky — rozeznávat asi tyto různé etapy:

Především období hned po uzákonění Ústavy 9. května, léta 1949—1951. Toto období je charakterizováno naší první velkou kodifikací, kdy byly vydány všechny důležité zákoníky nově, a to v době poměrně krátké — byla to, jak se tehdy říkalo: „právnícká dvouletka“. Byl to velký výkon — výkon, který nemá hned tak obdobu v dějinách práva. Lze s ním srovnávat jen velkou sovětskou kodifikaci z let 1922—1923, která ovšem byla jako první a zásadní socialistická kodifikace historicky i mezinárodně mnohem významnější.

V našich nových kodexech z té doby (1949—1951) bylo ještě leccos nedokonalého. Avšak největším nedostatkem oné „právnícké dvouletky“ bylo, že nebyl již tehdy, v souvislosti s občanským, manželským a trestním kodexem a s oběma procesními kodexy vydán — a dodnes ještě není vydán — kodex pracovního práva; v Sovětském svazu byl to první kodex vůbec, v první verzi již v roce 1918!

Další období, asi tak léta 1951—1954, je charakterizováno některými novými ústavními zákony, zejména zákony o národních výborech a o volbách do našich zákonodárných a zastupitelských sborů.

V těchto letech však došlo i u nás pod vlivem kultu osobnosti k jistým

odchytkám od správné leninské linie; nápravu zjednala pak celostátní konference strany r. 1956, která se konala již po XX. sjezdu KSSS.

Význam tohoto sjezdu KSSS byl i pro nás opravdu nesmírný. XX. sjezd se poprvé zabýval podrobně otázkou lidové demokracie; tam poprvé bylo autoritativně řečeno, že vývoj — podle známé Leninovy teze o mnohosti forem přechodu k socialismu — vytvořil dvě formy socialistického státu — nebo lépe řečeno dvě formy diktatury proletariátu — sovětskou a lidově demokratickou.

To mělo veliký zásadní význam. Pod vlivem XX. sjezdu KSSS, který po úchytkách z období kultu osobnosti znamenal také návrat k správné leninské linii, provedla u nás totéž celostátní konference z r. 1956, na níž bylo také vysloveno, že některé zákoníky bude nutno cpravit. To se také stalo, a to je naše druhá, ovšem menší kodifikace — lépe řečeno: soustavná novelizace — která byla provedena zase velmi rychle, za několik měsíců druhé poloviny roku 1956, takže nové zákony začaly platit již 1. ledna 1957.

V roce 1958 pak u nás následoval XI. sjezd strany, který je pro obor státu a práva neobyčejně významný, zejména tím, že na něm bylo velmi jasně vypracováno pojetí socialistického státu, které se často opomíjelo nebo na které se často zapomínalo, totiž pojetí státu jako proletariátu organizovaného ve vládnoucí třídu, jako politické organizace pracujícího lidu.

Poukazují zde zejména na sjezdový referát soudruha Novotného, kde doslovně řekl:

„Diktatura proletariátu je přímo ve stát organizovaný pracující lid v čele s dělnickou třídou, je lidovou organizací v nejvlastnějším slova smyslu.“

To je dnes skoro doslovně obsaženo v naší nové, socialistické ústavě, a to zejména v její deklarativní části, v jejím úvodním prohlášení; ale tento princip vládne v celé ústavě, zejména také v kapitole o národních výborech, kde je tato myšlenka vyjádřena přímo v textu nové ústavy, v článku 86.

Po XI. sjezdu KSČ přichází XXI. sjezd KSSS, pro nás opět neobyčejně významný, na němž soudruh Chruščov rozvinul velikou myšlenku o společném přechodu všech zemí socialistického tábora ke komunismu. To jsou věci, které již patří vlastně k současnosti.

U nás zatím, v těchto posledních letech, došlo k prudkému rozvoji, který vedl k vítězství socialistických výrobních vztahů i v poslední velké oblasti, kde dosud převládalo soukromé hospodářství — v zemědělství. Proto také bylo nyní možné přikročit k přestavbě celého státu, k nové územní organizaci na podkladě národních výborů; současně také k vydání nové, již socialistické ústavy, poněvadž Ústava 9. května byla tímto vývojem vyčerpána, překonána, *splněna*.

O naší nové ústavě je nutno říci zejména dvě věci. Především o jejím poměru k Ústavě 9. května, který lze shrnout do této prosté věty: Ústava

9. května byla ústava *cesty* k socialismu; ústava z 11. července 1960 je ústava *vítězného* socialismu. To by ovšem bylo možno obšírně rozvádět — důsledky jsou tu opravdu dalekosáhlé — ale zde se omezím jen na hlavní znaky, které vyznačují naši novou ústavu. Naše nová ústava je ústava socialistická, ale — jak tomu bylo již při Ústavě 9. května — byla opět pod přímým vedením naší strany a našeho prezidenta, soudruha Novotného, vytvořena samostatně, z našich poměrů a pro naše poměry.

Mezi hlavními znaky nové ústavy je *především* jeden zásadní: Nová ústava provádí úzké sepětí státu s celou společností pracujících, v čemž je také zahrnuta výslovně uvedená vedoucí role strany, jakož i úloha společenských organizací pracujících. Toto pojetí, které je v ústavách hodně nové, má právě připravit přechod k dalšímu, vyššímu stadiu, kdy stát postupně splyne vjedno s celou společností pracujících a tímto způsobem se stane podle Leninových slov „ne-státem“ čili „odumře“. Tedy ne tak, že by byl v nějakém okamžiku formálně zrušen, nýbrž tak, že se postupným vývojem přemění organicky ve společnost pracujících. To je základní myšlenka nové ústavy.

Druhá věc: V nové ústavě jsme mohli hospodářské zřízení formulovat již jako plně socialistické, a to i pro zemědělství, kdežto Ústava 9. května zachycovala ještě stav z r. 1948, totiž smíšené hospodářství se 3 sektory: státním, družstevním a soukromým.

Dalším důležitým momentem je, že *lidská práce*, která je základním faktorem života každé společnosti, byla v nové ústavě postavena do čela; je tam chápána jako přední právo člověka a zároveň jeho přední povinnost. A byla tam vyslovena veliká zásada, že práce pro společnost a práce pro sebe samého splývají v socialistickém řádu vjedno: pracuje-li člověk pro společnost, pracuje tím také v plném slova smyslu pro sebe.

V nové ústavě byly dále zakotveny některé veliké principy, které si komunistická strana již dávno vypracovala, také jako principy stranického života. Je to zejména princip demokratického centralismu, dále princip socialistické zákonnosti a konečně — jako další velká novinka v zákonodárství — princip, podle něhož má další vývoj společnosti i státu být řízen a plánován na základě výsledků vědy, založené na světovém názoru marxismu-leninismu. To je opravdu velká věc, a to také dává oprávnění nové inteligenci, aby byla uvedena v ústavě, ačkoli ovšem není třída, nýbrž jen společenská vrstva. Je uvedena opravdu na vynikajícím místě: v odst. 1 prvního článku, kde se stanoví politický základ našeho státu.

Ještě jedna veliká věc je v ústavním právu značnou novinkou: naše nová ústava zakotvuje jako složku politického základu státu jeho příslušnost k socialistickému táboru a formuluje naši mezinárodní politiku jako politiku koexistence, mírového soužití.

Také nová ústava obsahuje program, a tento program — to je snad také jistá novinka — přejímá v parafrázi slavnou pasáž z Marxovy „Kritiky gothajského programu“ z r. 1871. Je to pasáž, kde se mluví o práci, která se má stát první životní potřebou, jejíž výsledky povedou k nesmírnému rozmnožení společenského bohatství tak, aby byly uspokojeny všechny potřeby jak společnosti, tak každého jejího člena, a kde se také otvírá úžasná perspektiva, podle níž bude v dalším vývoji možné přejít od socialistické zásady rozdělování „každému podle jeho práce“ ke komunistické zásadě „každému podle jeho potřeb“!

•

Z této nové ústavy vyplynula řada důsledků, které v oboru práva byly rozpracovány na zasedání ústředního výboru naší strany v usnesení ze dne 8. prosince 1960 pod názvem „Další upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví“. Z tohoto usnesení vyplývá zřejmě, že stojíme před druhou velkou kodifikací našeho zákonodárství. Před celou naší právní vědou a před námi všemi stojí velký a čestný úkol, abychom přispěli svým podílem k vytvoření — tak jako naše věda přispěla po Ústavě 9. května k vytvoření zákonodárství lidově demokratické republiky — nyní již zákonodárství republiky socialistické, zákonodárství opravdu již socialistického.

Připomněli jsme si již slova Komunistického manifestu o tom, co bude dělat proletariát po dobytí moci, a zdůraznili jsme si, že jsou vlastně již doslovně splněna.

Naše republika a celý socialistický tábor urazil od svého vzniku pod vedením komunistických stran značný kus na cestě ke komunismu. Dálo se tak podle vzoru velikého Sovětského svazu, který tuto cestu první nastoupil, který má největší zkušenosti a který má proto právem vedení v socialistickém táboře.

Je to ohromné pomyšlení, když uvážíme, že je to v historii pouhých 40 let, v jejichž průběhu bylo tolik vykonáno, tolik dosaženo, v boji i v budovatelské práci! Jen 40 let — co je to v historii? V naší době však léta a desetiletí znamenají namnoze více než v jiných epochách staletí.

Jsme tedy již hodně daleko na této cestě, na cestě k vyspělé socialistické společnosti, a pak dále — ke komunismu. A celou tuto významem obrovskou dráhu — jejíž první část, více než polovina, byla zápasem s třídním nepřítelem — jsme prošli a probojovali pod vedením naší strany. Proto je její výročí věc tak vážná pro nás pro všechny. Komunistická strana nás vedla od svého založení v boji, v odboji a pak za budování socialismu — byla vždy naším vůdcem i rádcem a bude jím i nadále — až do konečného vítězství komunismu.